

RÅDMANN

VEILEDER

Vold i nære relasjoner

Avdekking og håndtering

Innhold

Innledning	5
Hva er vold?	6
Hvordan går du frem?	8
Vold mot partner	10
Utøver du vold? Er du utsatt for vold?	12
Vold mot barn	14
Vold mot voksne som er særlig sårbare	16
• Vold mot eldre.....	16
• Vold mot mennesker med nedsatt funksjonsevne eller utviklingshemming.....	17
• Når du som ansatt avdekker vold mot mennesker som er særlig utsatte.....	18
Når vold handler om å gjenopprette tapt ære	20
Viktige telefonnummer	22
Sikkerhetsplanlegging med voldsutsatte	24
Referanser	26

«Alle har rett til å leve et liv uten vold og overgrep. Ingen skal måtte frykte sine nærmeste. Økt oppmerksomhet rundt vold i nære relasjoner vil kunne bidra til at flere utsatte oppsøker hjelpeapparatet og politiet, samt bidra til at tjenesteutøvere i større utstrekning «ser» volden som utøves i hjemmene.»

Kriminalitetsforebyggende plan, 2016

Innledning

Alle ansatte i Kristiansand kommune skal bry seg og handle når de er vitne til eller mistenker vold. Denne veilederen er ment å øke handlingskompetansen til ansatte i kommunen men skal også være til nytte for kommunens samarbeidspartnere, bedrifter, private organisasjoner og innbyggere. Veilederen er også nyttig for de som utøver vold eller selv blir utsatt for vold. Kommunens målsetning er at vold i nære relasjoner skal avdekkes og bekjempes slik at alle kan være trygge i sine familier (kriminalitetsforebyggende plan, vedtatt av bystyret mars 2016).

Fysisk og psykisk vold er ulovlige og straffbare handlinger. Fokuset på vold i nære relasjoner er et av regjeringens og Justisdepartementets store satsningsområder (1). Kristiansand kommunes kriminalitetsforebyggende plan samsvarer godt med regjeringens strategiplaner for å forebygge vold og seksuelle overgrep. Denne veilederen inngår som et av tiltakene i kommunens kriminalitetsforebyggende plan. Veilederen omfatter vold i nære relasjoner med særskilt fokus på vold i parforhold, vold mot barn, vold mot eldre, vold mot mennesker med funksjonsnedsettelse og æresrelatert vold.

Veilederen bygger videre på et prosjekt Kristiansand kommune har hatt med fokus på å ta egen uro på alvor og samhandle med bakgrunn i denne på tvers av fagområder (2).

Denne veilederen gir en kort innføring i hva vold er. Den beskriver også mulige første steg ved mistanke om, eller avdekking av vold. Veilederen tar for seg ulike voldsfenomen. For den videre håndteringen er det viktig å søke råd og støtte der den finnes.

Vold i nære relasjoner er et folkehelseproblem fordi volden angår så mange og konsekvensene er så alvorlige. For eksempel er det forbundet med psykisk og fysisk uhelse i voksen alder å vokse opp som vitne til vold mellom foreldrene. Vold i nære relasjoner koster samfunnet mellom 4–6 milliarder kroner årlig (3). Kommunene oppfordres til å forstå vold i nære relasjoner som et samfunns-sikkerhetsproblem.

Vold beskyttes av taushet, og dette skal vi sammen gjøre noe med. Ingen skal måtte håndtere vold alene!

Hva er vold?

All vold kjennetegnes av det å påføre skade eller smerte, og det å skremme eller krenke andre. Vold er mange typer handlinger hvor hensikten er å styre eller tvinge andre (4). For mange utøves volden i sterke følelser av avmakt, men dette gjelder ikke alltid. Vold i nære relasjoner bør forstås bredt. En nær relasjon betyr ikke bare nære familieband eller slekt, men også en nær vennsrelasjon eller mellom mennesker som på andre måter betyr mye for hverandre.

Vold i nære relasjoner berører hele familien. Det er skadelig å være direkte utsatt for vold. Det er også skadelig å være vitne til eller leve i en familie der det forekommer vold. Begge deler utløser den samme frykten. Volden er derfor skadelig på så mange måter, og det å leve i frykt for ny vold der det er nære band tvinger frem ulike mestringsstrategier hos de som er voldsutsatte. For eksempel vil mange barn bevege seg stille og i liten grad søke oppmerksomhet, eller forsøker å tilfredsstille den som utøver vold i familien for å unngå ny vold.

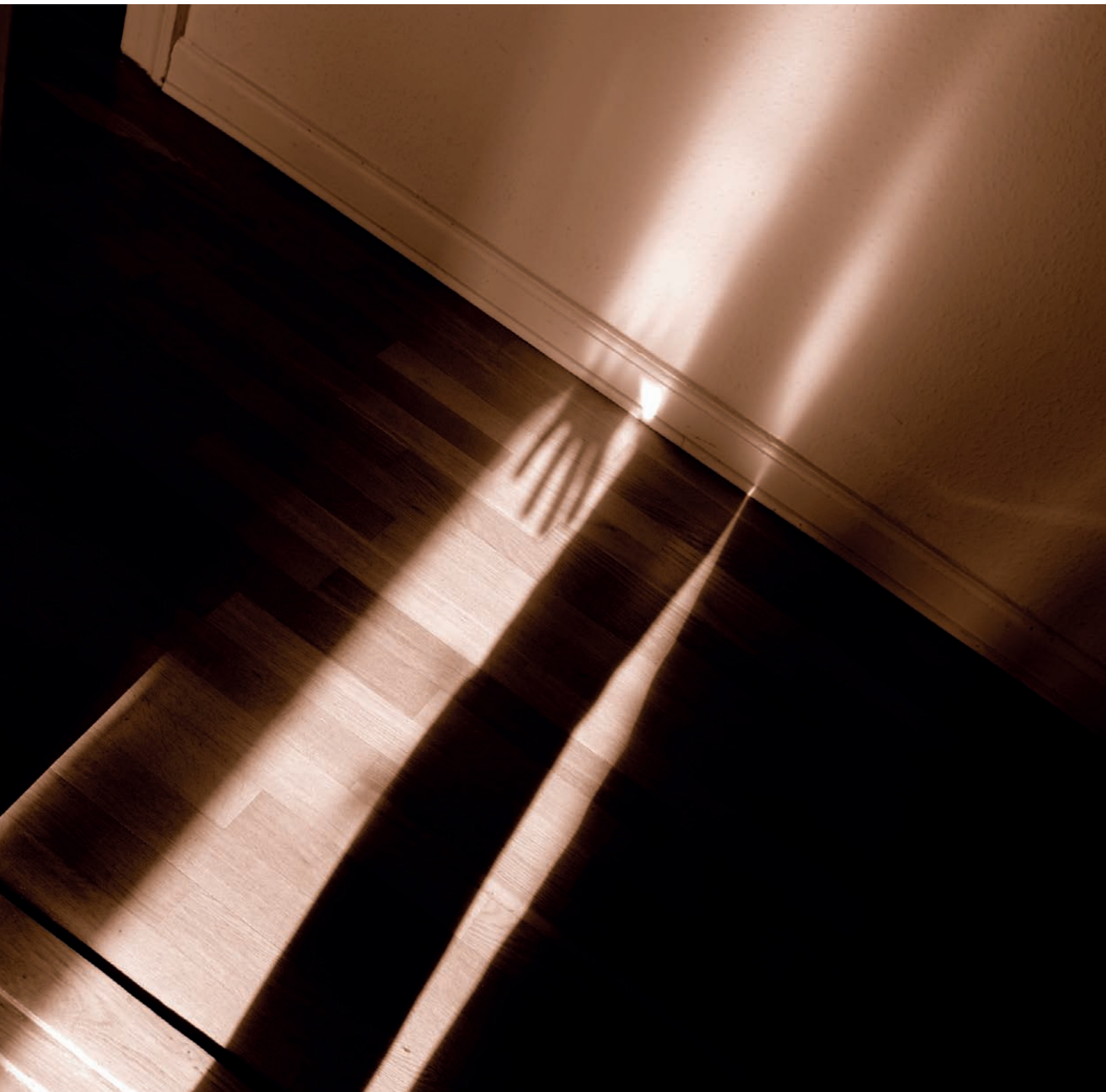
Vold tar mange former og det er vanlig å skille mellom vold som noe fysisk eller psykisk, uten at disse voldsformene utelukker hverandre (4). *Fysisk vold* kan rette seg mot personen eller materielle ting. Det kan for eksempel være slag, spark, klyping, kvelertak, eller å ødelegge gjenstander, slå i bordet, kaste ting i veggen eller gulvet for å markere makt eller slik at den andre skal føle seg dårlig. Fysisk vold i sitt mest ekstreme fører til tap av liv.

Seksuell vold er en form for vold som har svært alvorlige konsekvenser for den utsatte. Denne volden er særlig ødeleggende fordi den krenker det mest private. Seksuell vold kan være alt fra uønsket beføling til voldtekt, eller seksuelle krenkelser og trakassering. Seksuell vold blir sjeldnere snakket om av utøver og den utsatte, og forbindes med sterk skam.

Psykisk vold er all vold som ikke er direkte fysisk i natur, men på andre måter skader, skremmer eller smerter. Den psykiske volden spiller på ignorering, makt og dominans, men også på få den utsatte til å føle seg mindre verdt, usikker, stygg, dum, ubrukkelig, dårlig, lei seg, skyldig med mere. Også ved psykisk vold handler volden om å styre og ta kontroll, gjennom å begrense den utsattes frihet til å være med venner, familie, til å si sin mening eller på andre måter leve slik man ønsker. Andre eksempler er å snakke ned den voldsutsatte og sette seg selv i et bedre lys ovenfor andre familiemedlemmer, venner eller profesjonelle hjelpere – helsestasjon, barnevern, fastlege, NAV osv. Det å leve med den psykiske volden er for mange utsatte det verste. Dens nedbrytende karakter har alvorlige konsekvenser for psykisk og fysisk helse. Den voldsutsatte vil ofte ikke forstå at det er vold man utsettes for, og derfor i større grad ta på seg skyld og se seg selv som et dårlig menneske (5, 6).

Å avdekke vold er vanskelig. Siden vold har så ulike uttrykk er det vanskelig å si hvilke symptomer man skal se etter. Videre sammenfaller symptomene med andre kjente belastninger. Hvordan skal du se at et spedbarn, en trist familiefar eller en engstelig pleietrengende eldre med demens er utsatt for vold? Er det vold eller er det noe annet? Tegn på fysisk skade etter vold tildekkes eller bortforklares. Symptomer på vold er også forvirrende. Voldsutsatte barn kan for eksempel vise tegn på fysisk uro og konsentrasjonssvikt, men de kan også virke veldig omsorgsfulle, flinke eller stille. Henger barnet etter i utvikling i barnehagen eller skolen? Sier barnet noe spontant i en samtale som gir deg uro?

Erfaring tilsier at det viktigste vi kan gjøre er å bryte tausheten og tabuet (7). De neste kapitlene tar opp hvordan vi kan snakke om vold. Kapitlene gir også informasjon om forskjellige voldsfenomen – vold mot partner, barn, eldre og mennesker med funksjonsnedsettelse og æresrelatert vold.

Hvordan går du frem?

Vanlige årsaker til at man vegrer seg for å ta opp vanskelige tema er at det kan være ubehagelig for den andre eller en selv og man er usikker på hvordan den andre reagerer (8). Fokuser på egen bekymring for den enkelte og alvoret i situasjonen. Dette er hovedutfordringen for å være i stand til å ta opp egen uro – våge å kjenne på og tro at det kan skje!

«Vold beskyttes av taushet.»

Per Isdal
Stiftelsen Alternativ til Vold

Behov for sikkerhet – først og fremst!

Før du gjør noe som helst er det et perspektiv som ikke må glemmes. Den utsattes sikkerhet. Vold kan eskalere og potensielt bli livstruende og voldsutøver kan også søke å isolere og påvirke den utsatte til å endre sin historie. Å bryte ut av et voldelig forhold forbindes med økt risiko for alvorlig vold i en periode etterpå. Forsøk å lage tryggest mulige rammer for å ta opp temaet og bli enig med den voldsutsatte hva som eventuelt kan deles med voldsutøver.

Noen gode hovedregler:

- Ikke tematiser vold i samtaler med utsatt når utøver er tilstede.
- Tenk egen sikkerhet – Ta forhåndsregler hvis utøver er sint, ruset eller på andre måter virker ustabil. Fjern deg fra situasjonen.
- Lytt til historiene – ikke pakk på med masse råd. Det er fristende å gi råd med en gang, men de bidrar ofte til å lukke mer enn en de åpner.
- Lag en avtale med den voldsutsatte om hva som skal gjøres videre. Vurder å lage en sikkerhetsplan (se stikkord for en slik plan bakerst i veilederen, s. 24).
- Telefontolk. Bestill telefontolk fra en annen tolketjeneste i landet.

Søk hjelp – rådfør deg i forkant om mulig

Når det er mistanke om vold kan man drøfte situasjonen med relevante instanser – se oversikt i påfølgende kapitler eller bakerst i veilederen, s. 22.

Særskilt ansvar for de som er avhengige av andre – barn, eldre og personer med funksjonsnedsettelse.

Generelt kan man si at de som i større grad er avhengig av andre rundt seg i det daglige, også i større grad risikerer å bli utsatt for vold. Ansatte bærer derfor et særskilt ansvar for å være oppmerksom på dette og ivareta og gripe inn der det trengs. En slik tilstedeværelse bidrar også til å forebygge vold.

Snakk om det – spør og lytt – det er dialogen som teller

Det handler om å bryte tausheten og sette ord på det man ser eller mistenker. Ikke alle forstår at det er vold man utøver eller utsettes for. Kunnskapen om vold som formidles i denne veilederen gir et godt grunnlag for vise en forståelse for hva vold er, og gjør det lettere å lage en tryggere ramme rundt samtalen. Volden i sin natur blir ofte bagatellisert og gitt andre ord av både utøver og utsatt. Dette forsterkes også ved at voldsepisoder ofte fører til perioder hvor både utøver og utsatt forsøker å reparere og gjøre gode ting igjen (9). Det at volden gjentar seg på en slik måte, er viktig kunnskap å ha med seg. Ved å bruke ordet vold løfter man overraskende nok ofte frem et nytt perspektiv.

Råd:

- Snakk om, og spør åpent om, opplevelser du tenker kan skyldes vold. Fortell hva du vet om vold og som er relevant i den situasjonen du tar opp dette.
- Ikke stå alene, men rådfør deg med de respektive konsultasjonsteamene. Se oversikt over viktige telefonnummer.
- Legevakten har rutiner for å dokumentere skader og kan henvise til andre aktuelle instanser.

Å snakke om vold med barn

Barn er svært så forskjellige i alder og utvikling/modenhet. Barn som er taleføre bør i så stor grad som mulig få gi en fri fortelling. Benytt anledningen når barn forteller – ikke vent! Bruk barnets egne ord, vær nysgjerrig og utforskende i spørsmålene og bruk åpne spørsmål. Ved å bruke aktiv lytting gjennom å repetere ting barnet sier styrer du samtalen tema uten å legge ord i barnets munn.

Råd ved avdekking av vold:

1. Lag trygge rammer, men ikke lov noe du ikke kan holde!
2. Det holder at du avdekker vold – du trenger ikke la barnet gå i mye detaljer.
3. Skriv ned samtalen umiddelbart – vær nøye med å beskrive samtalen med de ordene barnet bruker og hvordan du selv stilte spørsmålene.
4. Kontakt barnevernet, bruk gjeldende rutiner for egen arbeidsplass. Ofte innebærer det å drøfte opplysningene med egen leder forut for kontakten med barnevernet.
5. Vær forberedt på at du i samråd med barnevernet har flere samtaler med barnet. Dette for å skåne barnet for kontakt med flere voksne.

Varslingsplikt, barnevern og politi

Ansatte i kommunen forholder seg til forskjellige lovverk. Det kan for eksempel være Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen eller Lov om helse og omsorgstjenester som ligger til grunn for arbeidet. Felles for alle lovverkene er at de har et personvern som styrer når, og i hvilken grad, man kan dele informasjon om den enkelte. Men det er også felles for alle lovverkene at man har en personlig varslingsplikt for å forhindre alvorlig vold. Denne varslingsplikten gjelder alle.¹ Er det straffbar alvorlig vold eller fare for fremtidig alvorlig vold, plikter man å informere politiet. Dette gjøres fortrinnsvis gjennom egen arbeidsplass. Drøft situasjonen med nærmeste leder. Er volden mindre alvorlig mot en myndig person, må det innhentes samtykke fra den det gjelder før du deler informasjonen. Når det er vold mot barn eller barn som vitne til vold, skal barnevernet kontaktes uansett alvorlighetsgrad. Politiet plikter også å informere barnevernet i slike situasjoner.

Ikke informer foreldrene om meldingen. Hvordan og når slik informasjon deles med foreldre, skal vurderes av den du melder til. Barnevern eller politi. Dette handler om barnas trygghet og rettssikkerhet.

¹ Avvergeplikten (§ 139) inntreffer ved alvorlig vold og er et personlig ansvar, uten hensyn til taushetsplikten. Man kan straffes med bot eller fengsel inntil 1 år ved å unnlate å anmelde til politiet eller på annen måte å søke å avverge en straffbar handling eller følgene av den, på et tidspunkt da dette fortsatt er mulig og det fremstår som sikkert eller mest sannsynlig at handlingen vil bli eller er begått.

Vold mot partner

«Vold binder mer enn kjærlighet.»

Wenche T. Sanna
Stiftelsen Alternativ til Vold

Er det virkelig vold som utøves?

Mange utøver vold mot sine nærmeste uten å forstå at det er det man gjør, og utsatte påvirkes til å ta ansvar for volden de utsettes for. Særlig kan det tenkes at dette gjelder psykisk vold og seksuell vold, eller når volden går utover materielle ting. Typisk er *psykisk vold* det å snakke nedsettende til, true, gjøre narr av partner foran andre, skremme, innskrenke bevegelsesfrihet eller klesstil og kontrollere hvem man er sammen med.

Mange forbinder *seksuell vold* med voldtekt, men denne volden er så mye mer. Det kan være alle krenkende handlinger som retter seg mot noens seksualitet. Uønsket beføling eller å kreve seksuelle handlinger fra sin ektemake, er også vold. Vold og seksualitet hører ikke sammen! For eksempel kan voldsutsatte tvinge seg selv til å ha samleie med voldsutøver for skape trygghet for egen sikkerhet. Dette er ikke alltid innlysende for utøver, som kan tenke at man «reparerer krangler» i forholdet med «make-up» sex. For den utsatte har dette ingenting med seksuell nytelse å gjøre, men heller å unngå ny vold.

Å ødelegge *materielle ting*, for eksempel å slå hardt i bordet eller kaste en tallerken, er også vold når hensikten med dette er å styre andre, gjennom å skape frykt og vise hvor uberegnelig eller farlig man kan være.

Husk! Å kalle disse handlingene for vold er veldig viktig, både for utøver og utsatt.

Sjalousi – når kjærligheten og usikkerheten fører til vold

Sjalousi er en vanlig følelse som skyldes egen usikkerhet på partner og redsel for å miste denne. Sjalousi blir til vold når usikkerheten resulterer i forsøk på å kontrollere partneren sin gjennom å skremme, tvinge, kontrollere eller hindre partneren sin. Den økte kontrollen handler om å opprette egen trygghet. Vold utløst av sjalousi er derfor et stort paradoks fordi den ødelegger kjærligheten man forsøker å beskytte.

Om vold og ansvar: Den som utøver vold skylder på andre – det opprettholder vold.

Vold har alltid en hensikt. Den skal styre eller påvirke andre (4). Det er bare den som utøver vold, som kan stoppe vold. Ofte blir det allikevel forsøkt å legge ansvaret over på den som er voldsutsatt. Årsaken til volden begrunnes i den andres oppførsel. Den som utøver vold kan gå veldig langt i å rettferdiggjøre seg, overbevise andre om sin uskyld og fortelle hvor umulig partneren er. Dette mønsteret blir et hinder for den endringen som behøves for at volden skal ta slutt.

Råd:

Vær oppmerksom på bagatellisering og hvor overbevisende den kan være.

Hvor mange utsettes for vold fra partner?

- Flere kvinner (8,2 %) enn menn (1,9 %) har vært utsatt for alvorlig vold fra partner (sparket, tatt kvelertak på, banket opp) (10).
- Like mange menn (16,3 %) som kvinner (14,4 %) rapporterte mindre alvorlig partnervold noen gang i livet (kløpet, klort, lugget eller slått med flat hånd).
- To tredjedeler av både kvinner og menn som var utsatt for alvorlig vold fra partner, var også utsatt for kontrollerende atferd fra partner (10).

Hvorfor går hun ikke?

Det handler om gradvis degradering og kontroll og behov for å ivareta andre

Hvorfor forlater ikke den som er voldsutsatt partneren sin? Dette spørsmålet går ofte igjen hos de som kjenner til at det er vold i et forhold. Det er ingen enkle forklaringer på det. For noen har volden kommet til gradvis, og som utsatt er man overbevist om egen skyld og skam. For andre er det for utrygt å gå, det kan utløse alvorlig vold. For andre igjen er det for å passe på egne barn og ikke risikere at de er alene med utøver (5).

Råd:

- Hvorfor går du ikke? er et fristende spørsmål. Men man bør heller spørre etter grunnene for å bli værende og rette oppmerksomheten mot hvordan man best kan ivareta egne barn.
- Se for øvrig kapittel 3 «Hvordan går du frem?».

Søk hjelp og råd hos:

Krisesenteret i Vest-Agder	38 10 22 00
Alternativ til Vold Kristiansand	99 30 12 34
Politiets familievoldskoordinator	38 13 60 00 02800
Familiekontoret i Vest-Agder	38 10 43 10

Utøver du vold? Er du utsatt for vold?

Vi vet at mange som kommer i befatning med denne veilederen enten er utsatt for vold eller utøver vold selv.

Skremmer jeg partner med sinnet mitt? Er de som egentlig skal stå meg nærest, redd for meg? Da utøver jeg mest sannsynlig vold mot mine nærmeste.

Hvis det er slik at dine nærmeste er redd deg og at du føler du ofte er sint, er dette et tegn på at du også bruker vold. Volden blir til et mønster som er vanskelig å bryte uten hjelp.

Råd til deg som utøver:

- Ta ansvar nå! Ikke skyld på andre, men ta ansvar for forholdet til de du er glad i før det blir ødelagt.
- Husk: Det trenger ikke være alvorlig fysisk vold for å få hjelp. Det er faktisk tilstrekkelig at du tenker andre er redde for deg.
- Kontakt Alternativ til Vold Kristiansand eller Familiekontoret i Vest-Agder. Her tilbys god hjelp til mestring av sinne og vold. Dette er lavterskeltilbud og det trengs ingen henvisning.

Hvordan vet jeg at det er vold jeg utsettes for? Noen kjennetegn på psykisk vold:

Det er vanlig å være i tvil på om man faktisk utsettes for vold fra sine nærmeste, eller om det er "noe galt" med en selv. Ofte får man høre at det er ens egen skyld. Vegrer du deg for å si eller gjøre ting i frykt for hvordan partneren din reagerer?

- Forteller partneren din deg at ingen andre vil noensinne elske deg?
- Gjør partneren din narr av deg foran andre mennesker?
- Er partneren din sjalu, og beskylder deg for å ha forhold til andre menn eller kvinner?
- Forsøker partneren din å få deg fra å treffe familie og venner?
- Har du ringt politiet, eller ønsket å gjøre det, fordi du var redd partneren din?
- Har du sex med partneren din for å dempe aggresjon og forebygge vold?

Råd til deg som er utsatt for vold:

- Søk hjelp tidlig!
- Snakk med noen, søk råd hos gode venner
- Rådfør deg med politiet, Krisesenteret eller Familiekontoret i Vest-Agder!

Vold mot barn

«Barn kan sende ulike signaler om at de ikke har det bra som vekker voksnes bekymring. Det kan være verbale uttrykk, oppførsel og reaksjoner som direkte eller indirekte signaliserer at barn blir utsatt for seksuelle overgrep, vold eller omsorgssvikt. Voksnes taushet kan av barnet oppleves som avvisning, mangel på omsorg eller som et signal om at det barnet formidler ikke er viktig eller skal ties om.»

Statens Barnehus, 2016

Vitne og utsatt

Barn er også krenkbare – om psykisk vold i barneoppdragelsen

Psykisk, fysisk eller seksuell vold er svært krenkende og ødeleggende. Det ser dessverre ut til at det er en ganske utbredt tro på, eller holdning til, at barn tåler det meste og at sårene gror. Fra forskningen har vi nå en ganske stor kunnskap om hvor skadelig vold eller omsorgssvikt er for barns utvikling og tilpasning senere i livet. Vold har blant annet den effekten at det voldsutsatte barnet er hele tiden redd for ny vold, og dette hindrer lek og utvikling. Voldsutsatte barn strever dermed mere i sosiale sammenhenger, ved læring i skolen og ved regulering av egne følelser (11).

Ta uro, bekymring og mistanke på alvor!

Barn kan mangle språk for det de opplever, de er lojale, redde og tilpasser seg for å ha maksimal trygghet. Derfor er det opp til oss voksne å hjelpe barna å formidle.

Råd:

- Ta bekymringen din på alvor, rådfør deg! Snakk med barnet. Se s. 9 om *hvordan snakke om vold*.
- Vær oppmerksom på endringer i barnets atferd og helse. Er barnet trist, mutt eller tilbaketrukket? Er barnet overdrevent kontaktsøkende? Har det mye uro i seg? Strever barnet sosialt med jevn gamle? Er barnet aggressivt?
- Generelt dårlige levekår i familiene er en risikofaktor for grov fysisk eller grov seksuell vold mot barn. Vold mellom foreldrene er også en risikofaktor.

Selv sped- og småbarn tar alvorlig skade av å være vitne til vold

- Barn utsettes også for vold gjennom å være vitne til voksnes vold.
- Barn får med seg fire ganger mere av volden enn det foreldrene tror!
- Stresset som barn opplever når det er vitne til vold, og det å ha et forhøyet nivå av stresshormoner over tid, kan føre til celledød i viktige deler av hjernen. Det kan igjen få omfattende konsekvenser for barnets seinere skolegang, følelsesregulering og problemer i vennskap med jevnaldrende.
- For mange voldsutsatte barn starter volden allerede i førskolealder.

Råd:

- Husk at vold starter tidligere i barns liv enn hva du tror, både som direkte utsatt eller vitne til voksnes vold.
- Spedbarn kan vise tegn på vold ved å være skvetne eller stive i kroppen.
- Vær særlig oppmerksom på foreldre som blir sinte på spedbarn.

Oppdragervold er også vold!

- To vanlige myter om vold blant foreldre som benytter vold i å oppdra sine barn: Vold er effektiv barneoppdragelse. Slik vold er ikke skadelig (12).
- Oppdragervold er også vold fordi denne volden setter i gang den samme fryktresponsen og lager det samme nevrobiologiske avtrykket annen vold gjør. Som andre former for vold er oppdragervolden også kjennetegnet av negative følelser, økt sannsynlighet for videre negativt samspill, og omsorgsgivere som bagatelliserer voldsbruken. Ofte blir det en vond spiral der kraftigere midler brukes i økende grad.

Ta barna på alvor – mange barn utsettes for vold

Vold mot barn starter tidlig og er vanligere en man antar. Volden kan også være svært alvorlig i seg selv, og drap på barn forekommer dessverre (13).

- I Ungvold undersøkelsen i 2015 blant 18–19 åringer fant man at 21 prosent hadde opplevd fysisk vold fra minst en forelder. Det er en svak nedgang i mild fysisk vold fra tilsvarende undersøkelse i 2007. Men den grove volden (for eksempel slått med knyttneve, sparket, banket opp) har ikke endret seg. Fremdeles er seks prosent av barn og unge utsatt for grov vold. Resultatene sammenfaller med andre omfangsundersøkelser (14).
- I alt rapporterte 23 prosent av ungdommene minst en form for seksuelle overgrep. Betydelig flere jenter enn gutter er utsatt.
- Grov vold mot barn henger sammen med grov vold mellom foreldrene og generelle levekår (14).

Søsken kan også utøve vold!

Vi glemmer ofte at søsken også kan utøve vold mot hverandre. Som voksne er det lett å bagatellisere dette ved å omskrive det til jalousi og «søskenkjærlighet». Det er viktig å råde de voksne til ikke å godta slike handlinger fra barna sine og sette tydelige grenser. Samtidig kan det være et tegn på at barn er vitne til vold i hjemmet fra de voksne, eller det forventes i familiestrukturen at eldre søsken oppdrar de yngre. Seksuelle overgrep fra eldre søsken forekommer også.

Behov for beskyttelse og hjelp – rollen til barnevern og politi

Kontakt barnevernet ved mistanke om vold i hjemmet. Barnevernet vil starte undersøkelser og hjelpe barn og familier der det forekommer vold. Er situasjonen alvorlig og akutt, vil barnevernet gjøre det som er nødvendig for å beskytte barn. Barnevernvakten kan nås hele døgnet, alle hverdager og helger/helligdager. Familiens hus tilbyr samrådsmøte til barnehager og skoler. Her kan man også drøfte bekymringer knyttet til vold mot barn eller barn som vitne til vold.

Beskyttelse av barn og familier som utsettes for vold er også en av politiets viktigste oppgaver ved familievold. I tillegg til å avdekke kriminelle forhold, vil politiet kunne starte beskyttende tiltak, som for eksempel besøksforbud og voldsalarm. Politiet har egen familievolds-kordinator som kan gi råd om hva man bør gjøre.

Viktige rådgivere:

Barnevernet for Kristiansandsregionen	38 07 57 70
Barnevernvakten	38 07 54 00
Politiets familievoldskordinator	38 13 60 00 02800
Statens Barnehus Kristiansand	99 25 71 61
Konsultasjonsteamet i Vest-Agder	46 61 81 15
Alarmtelefonen for barn og unge	116 111
Familiens hus Vest	38 07 58 00
Familiens hus Sentrum	38 10 76 50
Familiens hus Øst	
Helsestasjon:	38 07 59 80
Familiesenter:	38 07 59 99/ 38 07 59 01

Vold mot voksne som er særlig sårbare

Mennesker som er eldre og mennesker med funksjonsnedsettelse er særlig sårbare med tanke på å bli utsatt for vold. Denne sårbarheten skyldes ikke alene alder eller funksjonsnedsettelse, men i stor grad samfunnets tilpasning til hjelpetrengende mennesker (15). Holdninger til, forståelse for, og hvor godt hjelpetilbudet er utviklet for den enkeltes funksjonsnedsettelse, påvirker graden av sårbarhet (15). For eksempel synes det å være en utbredt holdning at vold mot eldre hører til den private sfære, slik at folk vegrer seg mot å melde fra om slik vold (16).

Vold mot eldre

Eldre er i en særskilt sårbar gruppe. Mellom fire og seks prosent av eldre over 65 år utsettes for vold i hjemmet sitt (16, 17). Jo eldre man blir, jo mer avhengig er man av andres hjelp. Helsetilstander som demens eller andre fysiske/psykiske utfordringer, avhengigheten av hjelp fra andre og det å leve i ensomhet og isolasjon, utgjør en særlig risikosituasjon for å være voldsutsatt. For eldre som bor for seg selv er avstanden til å få hjelp stor, og mange velger å skjule volden de utsettes for. Det skyldes både skam og skyldfølelser, men også redsel for hva som skjer hvis man «klager» på den man er avhengig av. Man er også ofte glad i den som utøver volden og ønsker å beskytte vedkommende.

Råd:

- Eldre venter lenge med å si fra om vold og det kan og se ut til at andre rundt, for eksempel naboer, i større grad også vegrer seg for å melde fra. Desto viktigere er det å tematisere dette, gjennom å sette det på agendaen.
- Tematiser vold med eldre. Bruk gjerne denne veilederen som utgangspunkt for å snakke om vold.

Volden forekommer oftest fra ektefelle og egne barn

Vold i nære relasjoner som involverer eldre, forekommer oftest fra ektefelle, barn eller barnebarn (16). Vold, mishandling, sjalusi og ekteskapskonflikter forekommer også blant eldre par, og vold utløst av sjalusi øker gjerne mellom ektefeller i eldre år. Eldre er også utsatt for seksuell vold fra partner. Eldre som tar seg av egne barn eller barnebarn med psykiske lidelser og/eller rusavhengighet, kan oppleve å bli utnyttet, terrorisert, frastjålet, få ødelagt eiendeler og bolig eller bli utsatt for fysisk vold. Utspekulerte former for trakassering har gjerne et økonomisk motiv (18). Veien til hjelp virker å være lengre for eldre mennesker utsatt for vold.

Råd:

- Eldre har et større behov for å få støtte gjennom hjelpeprosessen. Ta kontakt med nasjonalt ressurscenter Vern for eldre, for råd.
- Vær oppmerksom på økonomiske overgrep, særlig mot demente.

Vold mot mennesker med nedsatt funksjonsevne eller utviklingshemming

Det er økt risiko for at mennesker med utviklingshemming eller nedsatt funksjonsevne kan bli utsatt for vold, også seksuell vold. Det å være avhengig av andre, ha hjelpebehov og for noen å ha en utfordrende atferd, kan medføre nedverdiggende og krenkende handlinger fra nære omsorgspersoner. Å ha nedsatt funksjonsevne betyr også nedsatt evne til å beskytte seg selv. Mange vegrer seg for å si fra om overgrep og vold, og det kan se ut til at man venter lengre med å varsle dette. Hjelpetilbudene til voldsutsatte er også i liten grad tilpasset denne gruppen.

Seksuelle overgrep – økt risiko

Man antar at mennesker med funksjonshemminger har større fare for å bli utsatt for seksuelle overgrep. Risikofaktorene knyttes både til funksjonsnedsettelsen og mangler i systemet rundt (19). Utviklingshemmede er i størst risiko for å bli utsatt for overgrep av personer som selv er utviklingshemmet. Oftest er dette menn som selv har vært utsatt for overgrep. Andre overgripere finnes i nærmiljøet: ansatte, familie og kjente (15).

Særlig sårbare mennesker i institusjon

Særlig hjelpetrengende mennesker i omsorgsboliger og institusjoner utvikler nære bånd til ansatte, og kan utsettes for vold fra personale. For eksempel kan mennesker i institusjon utsettes for uverdiggende behandling som følge av frustrasjon og maktesløshet overfor utfordrende atferd som vanskelig lar seg korrigeres. Eksempler på dette er «Beboere fratatt selvbestemmelsesrett og verdighet. De kan bli neglisjert, latterliggjort, tvunget og isolert. Både fysiske og psykiske overgrep forekommer. Syke eldre blir overmedisinert for å bli mindre krevende, og sovemedisin blir skjult i maten» (16). Faktorer som øker risiko for vold og overgrep er holdninger til tvang i personalet/ledelse og hva slags stress ansatte opplever i jobbsituasjonen sin.

«Tegn på overgrep hos utviklingshemmede er i hovedsak de samme tegnene som vi ser hos barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep. De mest påfallende tegnene er bråe atferdsendringer, gråt i forbindelse med å forflytte seg fra et sted til et annet, aggresjon, seksualisert prat, uakseptable seksuelle handlinger, klaging over sårhet i underlivet, dusjvegning, økt epileptogenaktivitet, spisevegning og ekstrem opptatthet av kosing og kosedyr.»

Eggen, Fjeld, Malmo, Zachariassen, mars 2014

Når du som ansatt avdekker vold mot mennesker som er særlig sårbare

Tegn på at eldre eller mennesker med funksjonsnedsettelse eller utviklingshemming er voldsutsatte kan være vanskelig å oppdage. Igjen handler det om å våge å handle på egen uro og sjekke ut hvordan personen egentlig har det. Vær særlig oppmerksom på endringer i psykisk fungering; Endring i stemningsleie? Er det et mønster hvor økt uro knyttes opp til bestemte personer som besøker vedkommende? Hvem er utøver?

Råd:

- Hvis ansatte avdekker vold skal nærmeste leder informeres. Drøft mulige løsninger. Det er viktig at andre ansatte er informert om situasjonen.
- Lag sikkerhetsplan.
- Fastlegen er ofte en viktig samarbeidspartner utenfor egen tjeneste. Det er viktig å informere fastlegen tidlig.
- Habiliteringstjenesten eller sexolog kan være et tilbud der vedkommende har behov for seksualundervisning i forbindelse med overgrepssfare.
- Mange har en egen verge, og denne bør også involveres.
- Andre tjenester kan være aktuelle samarbeidspartnere, alt etter hvordan situasjonen bedømmes. For eksempel kan NAV eller andre sosiale tjenester, botilbud osv. være aktuelle.
- Familiemedlemmer som kan være en ressurs bør også involveres.
- Alle opplysninger som gis må avveies opp mot taushetsplikt og opplysningsplikt.
- Det er viktig å samhandle raskt når det er akutt. Hvis eksempel pleietrengende skal flytte til krisesenter, er det behov for at hjemmetjenester i kommunen samhandler godt med krisesenteret.

Viktige rådgivere:

Krisesenteret i Vest-Agder	38 10 22 00
Konsultasjonsteam i Vest-Agder for særlig sårbare voksne med nedsatt funksjonsevne	99 25 71 61
Politiets familievoldskordinator	38 13 60 00 02800
Familievernkontoret i Vest-Agder	38 10 43 10
Nasjonalt ressurscenter: Vern for Eldre (nasjonal kontaktelefon)	80 03 01 96

Når vold handler om å gjenopprette tapt ære

Dette kapitlet er litt annerledes enn de foregående. Fokuset er ikke mot én bestemt gruppe; partner, barn, eldre eller mennesker med funksjonsnedsettelse. Fokuset her er mot vold som handler om å gjenopprette familiens ære. Oppmerksomheten rettes mot en ekstra dimensjon i det å forstå vold og voldens kontekst; vold i et kultursensitivt perspektiv. Æresrelatert vold hører til i alle kulturer i mer eller mindre grad, men forekommer hyppigst i typiske kollektive kulturer/samfunn hvor det er en æreskodeks. Det motsatte av ære er skam. Menn er bærere av ære, mens kvinner kan påføre hele gruppen skam gjennom å bryte æreskodeksen (20).

«Du ser det ikke før du tror det!»

Inga Marte Thorkildsen

Hva er sammenhengen mellom ære og vold i kollektive kulturer – når vold blir en plikt!

I kollektive æreskulturer er individet underordnet storfamilien i mye større grad enn hva man er vant til i den nordiske kultur, som preges mer av individuelle rettigheter. Tap av ære i en kollektiv storfamilie kan være så mangt. Det kan være knyttet til status og utdanning og jobb. Men ofte, og langt mer alvorlig, handler det om unge kvinners seksualitet og behovet for å kontrollere denne. Utenomekteskapelige affærer, eller sex før ekteskap, innebærer stor skam for storfamilien. Å te seg på andre måter som tolkes usømmelige, forbindes gjerne med dette. Å gjenopprette storfamilien og slektens ære handler da om å straffe et familiemedlem, gjerne ved bruk av grov vold. Den kollektive måten å organisere seg på innebærer ofte et hierarki der de eldre bestemmer over de yngre, mannen over sin hustru og bror over sin søster.

For å forebygge hendelser som påvirker familiens ære, iverksettes det en ekstremkontroll og begrensning av særlig unge jenters bevegelsesfrihet. Ryktene florerer, alle kjenner alle, og redsel for å få et dårlig rykte på seg fører til kontroll og isolasjon. Skam og redsel styrer. Andre former for æresrelatert vold er kjønnslemlestelse og tvangsgifte. Begge formene for vold er blitt sjeldnere i Norge, men familiene reiser med barna/ungdommen til hjemlandet og gjennomfører kjønnslemlestelsen eller giftemålet der.

Behovet for beskyttelse fra storfamilien

Det er ikke nødvendigvis far eller bror som straffer sin datter eller søster. Det kan like gjerne være en fetter eller onkel som kommer langveisfra. Beslutningen om straff tas av familiens overhode eller slektens råd. De eldre bestemmer hvem som skal utføre ugjerningen. Ikke alle ønsker å delta. De vet det er galt, men bøyer av for storfamilien behov for å gjenreise slektas ære. Prisen for å stå imot er for høy.

Råd:

Sikkerhetsplanlegging når volden handler om slektens ære må derfor ta inn over seg denne kollektive dimensjonen. Det betyr at den øvrige familien ikke nødvendigvis er en ressurs, men i mange tilfeller støtter opp om voldsbruken.

Du ser det ikke før du tror det

Skal familien på ferietur til utlandet, eller skal de gifte bort barnet sitt? Hvordan skal vi vite dette? Som ansatt på skole eller barnehage, som klassekontakt eller forelder til noen i klassen, bærer vi alle et ansvar for å reagere ved egen uro. Kontakt politiet eller *Kompetanseteamet mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse*.

Siden rykter spres raskt og har en stor innvirkning, er mange redde for å snakke om vold og overgrep som foregår i eller utenfor familien. Erfaringsmessig søker mange hjelp for noe annet som et påskudd for egentlig å snakke om vold. Det er opp til for eksempel helsesøster eller en lærer å være oppmerksom på og handle på egen uro. Igjen handler det om mot til å spørre. Noen kulturer preges av indirekte språk. Det betyr at man må gå betydelig rundt grøten for å få frem hva som har skjedd.

Råd:

- Vær nysgjerrig på historien. Hvilket land kommer vedkommende fra, hvordan fungerer familiesystemet og makthierarkiet? Hvem bestemmer? Gjør deg kjent med kulturen (21).
- Vær ekstra oppmerksom og lag mest mulig trygge rammer. Har du taushetsplikt, så vær nøye med å forklare denne.
- Vær tålmodig.
- Vær diskret.
- Drøft med minoritetsrådgiver.
- Bruk telefontolk. Oppmøtetolk skaper frykt for ryktespredning i miljøet.

Viktige rådgivere:

Kompetanseteamet mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse	47 80 90 50
Røde Kors-telefonen	81 55 52 01
SEIF (selvhjelp for innvandrere og flyktninger)	38 07 11 77
IMDi Sør	95 41 79 36
Minoritetsrådgiver (base på Kvadraturen Skolesenter)	38 07 73 38 48 50 99 60

Viktige telefonnummer

Alarmtelefonen for barn og unge	Tlf. 116 111
Alternativ til vold	Tlf. 99 30 12 34 E-post: marit@atv-stiftelsen.no Adresse: Festningsgata 22, 4614 Kristiansand www.atv-stiftelsen.no
Barne-, ungdoms- og familieetaten	www.bufdir.no
Døgnåpen støttetelefon for incestutsatte og pårørende	Grønt nummer: 80 05 70 00
Familiens hus Vest	Tlf. 38 07 58 00
Familiens hus Sentrum	Tlf. 38 10 76 50
Familiens hus Øst	Helsestasjon: Tlf. 38 07 59 80 Familiesenter: Tlf. 38 07 59 99/38 07 59 01
Familiekontoret i Vest-Agder	Adresse: Markens gate 35, 4612 Kristiansand Tlf. 38 10 43 10
Fastleger	www.fastleger.no
Helsestasjon for ungdom	Tlf. 38 07 57 20
IMDi Sør	Tlf. 95 41 79 36
Kompetanseteamet mot tvangsekteskap og kjønnslemlestelse	Tlf. 47 80 90 50
Konsultasjonsteam i Vest-Agder for særlig sårbare voksne med nedsatt funksjonsevne	Tlf. 99 25 71 61
Konsultasjonsteamet i Vest-Agder	Agder barne- og familiesenter v/ Tove Lise Høigilt Tlf. 46 61 81 15 tove.lise.hoigilt@bufetat.no

Krisesenter	Vest-Agder Krisesenter: 38 10 22 00 Østre Agder Krisesenter: 37 01 32 80
Legevakten	Adresse: Egsveien 102, 4615 Kristiansand Tlf. 116 117
Minoritetsrådgiver (base på Kvadraturen Skolesenter)	Tlf. 38 07 73 38 eller 48 50 99 60
Nasjonalt ressurscenter: Vern for Eldre	Tlf. 80 03 01 96 (Nasjonal kontakttelefon)
Politiets familievoldskordinator	www.politi.no/agder/kontakt_agder
Røde Kors-telefonen	Tlf. 81 55 52 01
SEIF (selvhjelp for innvandrere og flyktninger)	Tlf. 38 07 11 77 (Kristiansand) www.seif.no
Senter mot seksuelle overgrep Agder (SMSO)	Tlf. 38 07 11 11 Adresse: Markensgate 37 Nettside: www.smso-agder.no
Skolehelsetjenesten	Se oversikt på kommunens nettside: www.kristiansand.kommune.no
Statens Barnehus Kristiansand	Tlf. 99 25 71 61 E-post: barnehuset.kristiansand@politiet.no Nettside: www.statensbarnehus.no
Stine Sofie Stiftelsen	Tlf. 37 29 40 90 Adresse: Frivoldveien 11, 4877 Grimstad Nettside: www.stinesofiesstiftelse.no
Utredningsteamet i Agder	Vest i Agder Rådgiver Tove Lise Høigilt Tlf. 46 61 81 15 tove.lise.hoigilt@bufetat.no Øst i Agder Tone Holte Tlf. 46 61 48 61 tone.holte@bufetat.no

Sikkerhetsplanlegging med voldsutsatte

Alle kan bistå voldsutsatte med å tenke sikkerhet og ivaretagelse av seg selv eller sine barn. Nedenfor er noen viktige momenter å ta med i en plan for å ivareta utsattes sikkerhet.

-
- Hvilke trekk ved utøveren eller situasjoner er faresignaler om at vold kan forekomme? (helger, alkohol, stress, krangler, arbeidsforhold, økonomi, osv.)
-
- Hva har fungert tidligere når den voldsutsatte skal beskytte seg selv?
-
- Hjelp den voldsutsatte til å tenke på hvem en kan flykte til eller ringe ved et nødstilfelle (nummer, adresse).
-
- Informer den voldsutsatte om hvilke offentlige tjenester som er tilgjengelige (krisesenter, politi, legevakt, osv).
-
- Hvis det foreligger et besøksforbud bør naboer, skolen, barnehage og andre relevante kjenne til dette.
-
- Naboer bør ringe politiet dersom utøver er i nærheten og har besøksforbud.
-
- Hjelp den voldsutsatte med å legge en plan om hvordan en kan få med seg nøkler, idkort, medisiner, penger, bankkort, osv.
-
- Skaff ekstra mobiltelefon med kontantkort for å kunne nå politiet, krisesenter, osv. (Voldsutøver har ofte kontroll på den vanlige telefonen).
-

Referanser

- 1) Justis- og beredskapsdepartementet (2013). *Et liv uten vold. Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2014–2017*. www.publikasjoner.dep.no
- 2) Nilsen A.C.E. og Bakke K. (2012). *Fra uro til trygghet. Evaluering av opplæringen i "Ta opp uro"- prosjektet i Kristiansand*. (Nr. 7). Kristiansand: Agderforskning.
- 3) Rasmussen I., Strøm S., Sverdrup S. og Vennemo H. (2014). *Samfunnsøkonomiske kostnader av vold i nære relasjoner*. Vista Analyse, Rapport nummer 2012/41. www.vista-analyse.no
- 4) Isdal, P. (2000). *Meningen med volden*. Kommuneforlaget AS, Oslo
- 5) Aschjem Ø., Sanna W. T. og Steinsvåg P. Ø. (2011). *En familie, mange virkeligheter. Hvordan vold i familien oppleves og beskrives av barnet, den voldsutsatte og utøver*. Kapittel 2 i Heltne U. og Steinsvåg P. Ø. *Barn som lever med vold i familien. Grunnlag for beskyttelse og hjelp*. Universitetsforlaget, Oslo
- 6) Johannessen K. N. og Simonsen H. N. (2011). *Forståelsen av og hjelpebehov for voldsutsatte mødre i nære relasjoner*. Kapittel 9 i Heltne U. og Steinsvåg P. Ø. *Barn som lever med vold i familien. Grunnlag for beskyttelse og hjelp*. Universitetsforlaget, Oslo
- 7) Raundalen M. (2011). *Vi må snakke med barna om volden*. Kapittel 14 i Heltne U. og Steinsvåg P. Ø. *Barn som lever med vold i familien. Grunnlag for beskyttelse og hjelp*. Universitetsforlaget, Oslo
- 8) Bufdir (2016). *Spørreundersøkelsen Komfortsonen: sosial korreks i det offentlige rom*. TNS Gallup
- 9) Heltne U. og Steinsvåg P. Ø. (2011). *Sikkerhetsarbeid – en integrert del av hjelpeapparatet*. Kapittel 12 i Heltne U. og Steinsvåg P. Ø. *Barn som lever med vold i familien. Grunnlag for beskyttelse og hjelp*. Universitetsforlaget, Oslo
- 10) Thoresen S. og Hjemdal O. K. (2014). *Vold og voldtekt i Norge*. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv. www.nkvt.no
- 11) Braarud H. C. og Raundalen M. (2011). *Familievold og barns utvikling: Kunnskap fra forskning og praksis*. Kapittel 3 i Heltne U. og Steinsvåg P.Ø. *Barn som lever med vold i familien. Grunnlag for beskyttelse og hjelp*. Universitetsforlaget, Oslo
- 12) Straus M. A. (2001). *Beating the devil out of them. Corporal punishment in American children*. Transaction Publishers, New Jersey
- 13) Stranden A. L. (2015). *Årsaker til barnedrap i nære relasjoner*. www.forskning.no/2015/01/arsaker-til-barnedrap-i-naere-relasjoner
- 14) Mossige S. og Stefansen K. (2016). *Vold og overgrep mot barn og unge. Omfang og utviklingstrekk 2007–2015*. www.nova.no
- 15) Eggen K., Fjeld W., Malmo S. og Zachariassen P. (2014). *Utviklingshemning og seksuelle overgrep. Rettsvern, forebygging og oppfølging*. Oslo Universitetssykehus, Oslo
- 16) Juklestad O. N. (2006). *Fakta om overgrep mot eldre*. Tidsskriftet Aldring og livsløp s. 2–7. Fagbokforlaget, Bergen
- 17) Sandmoe A. og Skraastad M. (2013). *Vold i nære relasjoner. Kommunale tiltak for å hjelpe eldre som utsettes for overgrep – med fokus på hjemmetjenestens pasienter*. Senter for omsorgsforskning sør, rapportserie 7/2013. www.omsorgsforskning.no
- 18) Juklestad O. N. (2005). *Eldrevold*. www.sinneshelse.no/artikler/eldrevold.htm
- 19) Gundersen T., Madsen C. og Winsvold A. (2014). *Tjenestetilbudet til voldsutsatte personer med nedsatt funksjonsevne*. NOVA rapport 6/2014. www.nova.no
- 20) Bufetat (2012). *Tvangsektenskap og æresrelatert vold*. En veileder til barneverntjenesten. www.bufetat.no
- 21) Kristiansand kommune, Oppvekst (2014). *Æresrelatert vold*. Lokalt prøveprosjekt for kompetanseheving og samarbeidsstrukturer. Prosjektrapport Kristiansand kommune, Oppvekstsektoren.

Kristiansand kommune
Postboks 417 Lund
4604 Kristiansand
Tlf: 38 07 50 00
www.kristiansand.kommune.no